VOL. 1 | ISSUE 2 | APRIL 2026

UNISCIENCE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

UniScience
International scientific journal

HARBIY SOTSIOLOGIYANING VUJUDGA KELISHI

Murotaliyeva Barno Muqimjonovna
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi, shakllanish bosqichlari va rivojlanish omillari tahlil qilinadi. Harbiy sotsiologiya jamiyat va harbiy tizim o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rganuvchi muhim ilmiy yo'nalish sifatida qaraladi. Maqolada ushbu sohaning paydo bo'lishiga ta'sir etgan tarixiy jarayonlar, xususan urushlar, ijtimoiy o'zgarishlar va davlatlarning harbiy siyosati asosiy omillar sifatida yoritiladi. Shuningdek, harbiy sotsiologiyaning XX asrda, ayniqsa, jahon urushlaridan keyingi davrda jadal rivojlanganligi, ilmiy tadqiqotlarning kengaygani va amaliy ahamiyati ortgani ko'rsatib o'tiladi. Maqola davomida harbiy sotsiologiyaning asosiy vazifalari, yo'nalishlari hamda zamonaviy jamiyatdagi o'rni haqida xulosalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *harbiy sotsiologiya, jamiyat va armiya, harbiy institut, ijtimoiy munosabatlar, urush va tinchlik, harbiy tizim, ijtimoiy jarayonlar, harbiy siyosat, jahon urushlari, ijtimoiy o'zgarishlar, harbiy tashkilot, sotsiologik tadqiqotlar, xavfsizlik, mudofaa tizimi.*

Аннотация: *В данной статье анализируются возникновение, этапы формирования и факторы развития военной социологии. Военная социология рассматривается как важное научное направление, изучающее взаимоотношения между обществом и военной системой. В статье освещаются исторические процессы, повлиявшие на становление данной области, в частности войны, социальные изменения и военная политика*

государств как ключевые факторы. Также показано, что военная социология активно развивалась в XX веке, особенно в послевоенный период, когда расширились научные исследования и возросло её практическое значение. В ходе исследования делаются выводы об основных задачах, направлениях и роли военной социологии в современном обществе.

Ключевые слова: *военная социология, общество и армия, военный институт, социальные отношения, война и мир, военная система, социальные процессы, военная политика, мировые войны, социальные изменения, военная организация, социологические исследования, безопасность, система обороны.*

Kirish: Zamonaviy jamiyat taraqqiyotida harbiy tizim va uning jamiyat bilan o‘zaro aloqalari muhim ahamiyat kasb etadi. Har qanday davlatning xavfsizligi, barqarorligi va suvereniteti ko‘p jihatdan uning harbiy salohiyatiga bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda ijtimoiy omillar ham muhim rol o‘ynaydi. Aynan shu ehtiyoj natijasida sotsiologiya fanining alohida yo‘nalishi sifatida harbiy sotsiologiya shakllanib, u armiya va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni ilmiy asosda o‘rganishga qaratilgan.[1] Harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liq. Xususan, yirik urushlar, ayniqsa XX asrdagi jahon urushlari inson resurslari, ijtimoiy tuzilmalar va davlat siyosatiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Bu esa harbiy tizimni nafaqat strategik yoki texnik jihatdan, balki ijtimoiy nuqtai nazardan ham o‘rganish zaruratini yuzaga keltirdi. Natijada harbiy sotsiologiya mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida shakllanib, ilmiy tadqiqotlar doirasi kengaydi. Mazkur maqolada harbiy sotsiologiyaning paydo bo‘lish sabablari, uning shakllanish bosqichlari hamda rivojlanishiga ta’sir etgan asosiy omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu yo‘nalishning zamonaviy jamiyatdagi o‘rni va ahamiyati ham yoritib beriladi.

Bugungi globallashuv va geosiyosiy raqobat kuchayib borayotgan sharoitda harbiy sohaning jamiyat hayotidagi o‘rni tobora ortib bormoqda. Harbiy kuch nafaqat

davlatning mudofaa salohiyatini, balki uning siyosiy va ijtimoiy barqarorligini ham belgilovchi muhim omillardan biridir. Shu bois harbiy tizimni faqat strategik yoki texnik jihatdan emas, balki ijtimoiy jihatdan ham o‘rganish zarurati yuzaga kelgan. Ana shu ehtiyoj natijasida harbiy sotsiologiya fan sifatida shakllanib, jamiyat va armiya o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni tahlil qilishga yo‘naltirilgan. Harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi uzoq tarixiy jarayon mahsuli bo‘lib, u jamiyat taraqqiyoti, urushlar tajribasi va davlatlarning harbiy siyosati bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, XX asrda sodir bo‘lgan yirik harbiy mojarolar inson omili, ijtimoiy tuzilma va harbiy intizom kabi masalalarga bo‘lgan e’tiborni keskin oshirdi. Bu esa harbiy sohada sotsiologik tadqiqotlarning rivojlanishiga turtki bo‘ldi.[2]

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi : Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi va rivojlanishini o‘rganishga qaratilgan turli ilmiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini umumilmiy va maxsus sotsiologik yondashuvlar tashkil etadi. Xususan, tarixiy-tahliliy metod yordamida harbiy sotsiologiyaning shakllanish bosqichlari va uning rivojlanishiga ta’sir etgan omillar o‘rganildi. Taqqoslash (komparativ) metodi orqali turli davrlar va mamlakatlarda harbiy tizim hamda jamiyat o‘rtasidagi munosabatlar qiyosiy tahlil qilindi.[3]

Shuningdek, tizimli yondashuv asosida harbiy sotsiologiya jamiyatning muhim ijtimoiy instituti sifatida kompleks tarzda ko‘rib chiqildi. Sotsiologik tahlil, umumlashtirish va ilmiy abstraksiyalash metodlari orqali mavjud nazariy qarashlar tizimlashtirildi va xulosalar shakllantirildi.Tadqiqotda foydalanilgan materiallar sifatida ilmiy adabiyotlar, sotsiologiya va harbiy soha bo‘yicha yozilgan monografiyalar, maqolalar, shuningdek, tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy tadqiqot natijalari xizmat qildi. Bundan tashqari, xalqaro tajriba va ilg‘or ilmiy yondashuvlar ham tahlil qilinib, mavzuning chuqurroq yoritilishiga e’tibor qaratildi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi jamiyat taraqqiyotining muhim bosqichlari, ayniqsa urushlar va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan bevosita bog‘liqdir. Tahlillar davomida aniqlanishicha, harbiy tizim faqatgina mudofaa vositasi emas, balki jamiyatning muhim ijtimoiy instituti sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu sababli uning ichki tuzilmasi, ijtimoiy munosabatlari va jamiyat bilan o‘zaro aloqalari ilmiy jihatdan o‘rganilishi zarur bo‘lgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.[4] Muhokama jarayonida harbiy sotsiologiyaning shakllanishiga ta’sir etgan asosiy omillar sifatida tarixiy voqealar, xususan, yirik urushlar, davlatlarning harbiy siyosati hamda ijtimoiy tuzilmalardagi o‘zgarishlar alohida ajratib ko‘rsatildi.

Ayniqsa, XX asrda olib borilgan tadqiqotlar ushbu fan sohasining mustaqil yo‘nalish sifatida rivojlanishiga kuchli turtki bergan. Natijada harbiy xizmatchilarning ijtimoiy holati, harbiy intizom, guruhiy munosabatlar va rahbarlik tizimi kabi masalalar keng o‘rganila boshlagan.Tadqiqot natijalari yana shuni ko‘rsatadiki, harbiy sotsiologiya bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan, aksincha, zamonaviy xavfsizlik muammolari, global tahdidlar va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu yo‘nalish orqali armiya va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ishonchni mustahkamlash, harbiy xizmat samaradorligini oshirish va ijtimoiy muammolarni oldini olish imkoniyati mavjud.

Natija: Harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi va rivojlanishini o‘rganishda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar, avvalo, umumiy sotsiologiya nazariyalari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, jamiyat va harbiy tizim o‘rtasidagi munosabatlarni tushuntirishga qaratigan.

Xorijiy adabiyotlarda harbiy sotsiologiya alohida ilmiy yo‘nalish sifatida keng o‘rganilgan. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmida olib borilgan tadqiqotlarda armiya

ijtimoiy institut sifatida tahlil qilinib, undagi ijtimoiy rollar, ierarxiya, intizom va guruhiy munosabatlar masalalari chuqur o‘rganilgan. G‘arb olimlari tomonidan harbiy tashkilotlarning jamiyatdagi o‘rni, harbiy xizmatchilarning ijtimoiy holati hamda fuqarolik va harbiy soha o‘rtasidagi aloqalar keng yoritilgan.MDH davlatlari olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa harbiy sotsiologiya ko‘proq ijtimoiy barqarorlik, vatanparvarlik, harbiy xizmatning jamiyatdagi nufuzi kabi masalalar bilan bog‘liq holda o‘rganilgan. Bu ishlarda harbiy tizimning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni, harbiy intizom va ijtimoiylashuv jarayonlariga alohida e’tibor qaratilgan.adabiyotlarda ham so‘nggi yillarda ushbu mavzuga qiziqish ortib borayotgani kuzatiladi.[6]

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan harbiy islohotlar, milliy armiyaning shakllanishi va uning jamiyat bilan aloqalari masalalari tahlil qilinmoqda. Shu bilan birga, harbiy sotsiologiyaning nazariy asoslarini boyitish va amaliy ahamiyatini oshirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, harbiy sotsiologiya ko‘p qirrali va dolzarb ilmiy yo‘nalish bo‘lib, uni yanada chuqurroq o‘rganish zamonaviy jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadi.

Xulosa: Mazkur maqola doirasida harbiy sotsiologiyaning vujudga kelishi, shakllanishi va rivojlanish jarayonlari atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, harbiy sotsiologiya jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy o‘zgarishlar hamda yirik tarixiy voqealar, xususan urushlar ta’sirida shakllangan muhim ilmiy yo‘nalishdir. U armiya va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni o‘rganish orqali harbiy tizimning ijtimoiy mohiyatini ochib beradi.

Shuningdek, maqolada harbiy sotsiologiyaning XX asrda, ayniqsa jahon urushlaridan keyin jadal rivojlangani va mustaqil fan sifatida shakllangani asoslab berildi. Ushbu fan doirasida harbiy xizmatchilarning ijtimoiy holati, harbiy intizom, ijtimoiylashuv jarayonlari hamda fuqarolik va harbiy tizim o‘rtasidagi aloqalar keng

o‘rganilishi ta’kidlandi.Umuman olganda, harbiy sotsiologiya bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib, u nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki amaliy jihatdan ham muhim vazifalarni bajaradi. Xususan, jamiyat va armiya o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’minlash, harbiy xizmat samaradorligini oshirish hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda ushbu fan muhim o‘rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jiyanmuratova G.Sh. Sotsiologiya tarixi.–T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020.–466 b.
2. Blumer, H. Symbolic Interactionism: Perspective and Method / H. Blumer. — Berkeley: University of California Press, 1969. — 208 p.
3. Mead, G. H. Mind, Self and Society / G. H. Mead. — Chicago: University of Chicago Press, 1934. — 401 p.
4. Ritzer, G. Sociological Theory / G. Ritzer. — New York: McGraw-Hill, 2011. — 800 p.
5. Collins, R. Four Sociological Traditions / R. Collins. — New York: Oxford University Press, 1994. — 320 p.
6. Charon, J. M. Symbolic Interactionism: An Introduction, An Interpretation, An Integration / J. M. Charon. — Boston: Pearson, 2009. — 256 p.

UniScience
International scientific journal